

„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magáénak érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlbaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a bíres sort sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

„Ha a XVIII. században születtek, óriási freskókat festek”

BESZÉLGETÉS VARGA MÁTYÁS DÍSZLETTERVEZŐVEL

A Szegedi Nemzeti Színházban nem jellemző, hogy a nézők lelkesedésükben állva tapsolnának, május végén mégis szinte egy emberként pattant fel a közönség, amikor a civil kezdeményezésre megalapított Dömötör-díj gálaestjén az életműdíj átvételére Varga Mátyást szólították a színpadra. A magyar díszlettervezők doyenje hatvankilenc évvel ezelőtt, 1930-ban kezdte pályáját a szegedi teátrumban. 1935-ben elcsábította ugyan Budapestre a Nemzeti Színház, de nem szakított a Tisza-parti várossal sem, hiszen már 1936-ban három darab díszletét tervezte a Szegedi Szabadtéri Játékok számára. 1938-ban a mozgókép is megtalálta, s a következő hat évtizedben a Földindulástól a Liliomfin át a Honfoglalásig félszáz mozifilm és húsznál több tévéjáték díszlete készült el a tervei alapján. 1941-től 1944-ig a Kolozsvári Nemzeti Színházban tette le névjegyét. 1952 és 1956 között az Iparművészeti Főiskola tanszékvezető tanáraként mára elismert művésszé lett tervezők sorát tanította a színpadépítés tudományára. 1955-től 1980-ig, nyugdíjba vonulásáig újból a budapesti Nemzeti Színház legtöbbet foglalkoztatott díszlettervezője volt. Fél évszázadon át a legnagyobb rendezőegyeniségek – Németh Antal, Major Tamás, Várkonyi Zoltán, Nádasdy Kálmán, Marton Endre, Mikó András – alkotótársaként dolgozott. A Szegedi Szabadtéri Játékok 1959-es újraindulásától a Dóm téri színpad legnagyobb scenikai szakértője volt, mintegy harminc nagysza-

bású produkció díszlete fűződik a nevéhez. 1970-ben a Nemzeti Galéria rendezte meg életmű-kiállítását. 1987-ben Színháztörténeti Kiállítóházat létesített Szegeden, ahol díszletterveit, festményeit és kerámiáit tekintheti meg a közönség. Művészetét érdemes és kiváló művészi címmel, Bartók-Pásztory-díjjal, SZOT-díjjal valamint Kossuth-díjjal is elismerték, 1990-ben Szeged város díszpolgárává választották, 1993-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjét vehette át. Matyi bácsi – ahogyan barátai, tisztelői szólítják – 89 esztendősen is mindennap dolgozik: szegedi otthona fölötti két parányi műtermében rajzol, fest és kerámiát formál. Beszélgetésünk célja nem a páratlanul gazdag életpálya hiánytalan és pontos bemutatása volt – arra a Varga Mátyás munkásságáról született két önálló kötet hivatott –, inkább az emlékek között kutatva mára színháztörténeté lett mozaikkockák felelevenítésére törekedtünk.

– *Matyi bácsi, hogy emlékszik az indulásra: a gyermekkorára, a szüleire?*

– 1910. december 1-jén születtem Budapesten, a Ferencvárosban, a Koppány utca 9. földszinti lakásában. Akkoriban még otthon szültek az asszonyok, nem volt divat a kórház, mert nagyon jó bábák voltak. Mozgalmasan telt a fiatalságom, mert a Ferencvárosban rengeteg fiatal volt, és nagyon vegyes, színes összetételű volt a lakosság, sok lengyel, német, osztrák élt a városrészben. Édesapám csanádpalotai születésű cipész-mester volt, aki 1908-tól három éven át itt szolgált Szegeden, a 3-as honvéd huszárok-nál. Rettenetesen szerette Szegedet, minden vasárnap színházba járt, állóhelyen nézte az előadásokat. Rengeteget mesélt nekünk otthon a szegedi színházi élményeiről. Kiválóan rajzolt, amikor kicsik voltunk, mindig erdőt, házakat kértünk tőle. 1914-ben, amikor kitört az első világháború, elvitték katonának. Szegeden vonult be, ahová édesanyámmal én is elkísértem. Szép matrózruhát adtak rám, de mezítláb voltam, mert cipőre már nem maradt pénzünk. Emlékszem, édesanyám nagyon szégyellte. Visszamentünk Pestre, ahol roppant nehéz évek következtek. Hárman voltunk testvérek: a húgom egy, az öcsém két évvel volt fiatalabb nálam. Legnagyobb gyerekként én segítettem édesanyáknak. A háborús években gyakran sorba álltam a péknél. Előfordult, hogy májusban utaltak ki 50 kg szenet, és mivel nem volt más szállítóeszközünk, édesanyámmal szánkóval vonszoltuk haza. Otthon én voltam a mindenes. Különösen a lámpafelelősi posztján örültem: nekem kellett a petróleumlámpát tisztítani és meggyújtani. A Glóbus Konzervgyárban készítették a katonáknak a frontra a konzerveket. Óriási üstökben asszonyok kevergették a gulyást. Délutánonként öt óra után, amikor befejeződött a műszak, kinyílt a konzervgyár Vágóhid utcára néző ablaka, és a maradékot ingyen kiosztották a népnek. Nagyon finom gulyást főztek, teli apró húsdarabokkal. Én álltam sorba egy háromliteres kannával, és vittem haza a családnak. Édesanyám krumplit főzött bele, és másnapra megvolt az ebédünk és a vacsoránk. Nagyon élelmesek voltunk, a zöldséget a Duna-parti nagycsarnok mellett szedték össze. Édesapám 75 százalékos hadirokkantként jött haza a frontról. A jobb lába teljesen életelen volt, de nem engedte levágni. Kapott egy csipőre csatolható fémszerkezetet, ami a rossz lábát rögzítette, s azzal tudott járni. Otthon aztán újra elkezdett dolgozni.

– *Mikor kezdett érdeklődni a képzőművészet és a színház iránt?*

– Édesanyám a korszak egyik népszerű festőjének, Kézdi-Kovács Lászlónak egy olajfestményét kapta nászajándékba a húgától. Egy üde parkrészletet ábrázolt, teli színes virágokkal, kék éggel és felhőkkel. Szenvedélyesen szerettem ezt a képet, mindig felmástrom a díványunkra, s onnan néztem. Amikor ötéves koromban megkérdezték, mi leszek, ha nagy leszek, rögtön rávágtam: festőművész. Nagyon merészen hangzott,

de volt némi alapja, mert nagyon jól rajzoltam. Emlékszem, később, amikor a soroksári elemi iskolába jártam, a rajzórán pillanatok alatt megrajzoltam a feladatot, egy tulipánt vagy egy lámpaüveget, sőt utána a többieknek is én csináltam meg. Otthon gyakran játszottunk színházat. Édesanyánk eléggé művelt volt, mindig úgy főzött, hogy a kredenc fiókjában kinyitva állt a regény vagy a verseskötet. Bősön született, édesapja vízimolnár volt, aki nagyon tudta a szakmáját, maga építette a malom faszerkezeteit. Lehet, hogy én is nagyapámtól örököltem a fűrő-faragó tehetségemet. Édesanyám nem járt első elemibe, mindjárt a második osztályt kezdte, mert már az iskola előtt jól tudott írni-olvasni. Emlékszem, amikor feljöttek Pestre a csanádpalotai rokonok, mindig a Király Színházba vitték őket a szüleim, utána pedig sokat beszélgettek az előadásról.

– Mikor próbálkozott először díszletkészítéssel?

– Negyedikes voltam a Soroksári úti elemi iskolában, amikor egy színielőadáshoz kellett díszletet festeni. Vállalkoztam rá, mert tudtam, édesanyám is segít majd. Kiraktuk a duplaágyat a nagyszobából, csomagolópapírokat ragasztottunk össze, s arra festettem meg a hátteret. Édesanyám annyira benne volt, hogy a konyhában csinálhattam kulisszát. Én fűrészeltem, ő pedig fogta a lécet. Később azokhoz az egyetemistákhoz csapódtam, akik az Illatos úti kápolnában rendeztek színielőadásokat. A díszletezőjűk lettem, a függönyöket kezeltem, amiben tudtam, segítettem nekik.

– Hol végezte az iskoláit, kik voltak a meghatározó tanárai?

– Az elemi iskola elvégzése után reáliskolába jelentkeztem, mert Bécsben élő egyik távoli rokonunk építésmérnök volt, s akkoriban én is az szerettem volna lenni. De nem vettek fel a reáliskolába, mert a jelentkezési lapra ráírtam, hogy apám cipészmeister, a felvételi pedig épp az 1919-es kommunista időszakban volt, amikor az iparosokat is kapitalistáknak tekintették. Végül szüleim a Gyáli úti polgárba írtak, ami egy kiváló iskola volt, kitűnő tanárokkal. Két rajztanárom volt: Hofbauer Károly és Edvi Illés Jenő, akinek a családjában több képzőművész is volt (például Edvi Illés Aladár kiváló festő volt, a Nemzeti Galéria is őrzi a képeit). A polgári nagyon jó iskolatípus volt, a mezőgazdaságtól a matematikán át az irodalomig mindent jó színvonalon tanítottak, könyvet kötöttünk, faragtunk, mintáztunk. Harmadikos voltam, amikor Edvi tanár úr észrevette, hogy mennyire érdeklődöm a rajz iránt. Kiemelt az osztályból barátommal, Zöllei Gyulával együtt, aki később sógorom lett, mert a húgomat vette el feleségül. A szertárban csinált nekünk csendéleteket, s azokat festettük, nem a kötelező anyagot. A polgári iskolai években szinte minden héten mentünk azokra a diákelőadásokra, amelyeket a Nemzeti Színház társulata tartott a Városi Színházban. Ezeknek az előadásoknak egyik szervezője Papp Mariska színésznő – Major Tamás édesanyja – volt, aki mintegy hitbizományként kapta ezt a lehetőséget, mert a Gellért Szálló előtt ő köszöntötte a fővárosi művészek nevében hatalmas rózsacsokorral a lovon bevonuló Horthy Miklóst. Ez a gesztus sok mindentől megkímélte később a Major családot, annak ellenére, hogy Major Tamás kommunista lett. A polgári után a Fővárosi Iparrajz Iskolába kerültem, nem mehettem az Iparművészetre, mert még nem voltam 15 éves. 1926-ban kerültem az Iparművészeti Iskola díszítő festő szakára, ahol kiváló tanárim voltak: Sándor Béla, aki a század elején az egri székesegyház freskóit festette; Udvary Géza, akitől figurális tervezést tanulhattam (freskói ma is láthatók a Parlamentben); Haranghy Jenő, a kiváló grafikus; az alakrajzot a kitűnő szobrász, Simay Imre tanította, akinek majomcsaládot ábrázoló híres márványszobra ma a Nemzeti Galériában

látható. Érdekes volt, hogy az Iparművészeti Iskolában nem vehettünk ceruzát a kezünkbe, mindent tűhegyes kínai ecsettel rajzoltunk. Rendkívül jó alapokat kaptam ott, s annak köszönhettem, hogy később mindig nagy biztonsággal tudtam rajzolni. Ma a barokk templomok ornamentikáit lefestik fehérre, mert nincs, aki rendesen megfesse. Másodikos korunkban mi már úgy tudtuk festeni ezeket a plasztikákat, hogy a tanév végén felállványoztuk a termünket, és egy nagy barokk mennyezetet festettünk. Klaszszikus párkányokat és konzolokat rajzoltunk, festettünk. Még az is előfordult, hogy rátettem a saját festésű párkányra az ecsetet, mert annyira plasztikusan jött ki a falból, hogy meg lehetett volna fogni. Ma már ez nem divat, helyette odamaszatoznak valamit. Az iskolával kijártunk az Üllői úti fűvészkertbe virágot, a Margitszigetre vagy a Tabánba tájképet festeni. Minden szombaton pedig állatrajz óránk volt az állatkertben. Harmadévben vezették be a scenika oktatását. Előttünk már volt egy scenikai osztály, Oláh Gusztáv vezette. Három-négy növendéke feljárt hozzá az Operaház műtermébe, és ott dolgozva tanultak. Később Kürthy György vállalta a scenikai osztály vezetését, bennünket is ő tanított. Kürthy eredetileg építészmérnök volt, de mivel nagyon szép ember volt, Hevesi Sándor rábeszélte, hogy legyen színész. Nem volt rossz annak sem. 1930-ban Szegedre nevezték ki színigazgatónak. A növendékei közül én voltam a legügyesebb, ezért megkért, hogy jöjsek le vele Szegedre, és segítsek neki a díszletkészítésben. Örömmel jöttem, mert apám meséi révén meg voltam már fertőzve Szegeddel. A Kossuth Lajos sugárúton egy idős házaspárnál kaptam albérleti szobát. A férfi, aki nyugalmazott csendőr alhadnagy volt, roppant szigorú embernek bizonyult. Megkövetelte, hogy a színházból mindennap pontosan 12 órára hazamenjek ebédelni. 160 pengő volt az első havi fizetésem, abból fizettem nekik a lakbért és a kosztot. Úgy bántak velem, mint saját gyerekükkel. Este, amikor hazaértem a színházból, már várt a sütemény az asztalon. Nagyon jól éreztem magam náluk, igyekeztek mindenben a kedvemben járni.

– *Milyen volt akkoriban a szegedi színház?*

– Nagyon sokat dolgoztunk, de nem volt az a görcsös hangulat, ami ma jellemző. Akkoriban teli volt derűvel a színház, sokat mulattunk, mentünk kuglizni, vendéglőbe jártunk, szerenádokat adtunk. Egy szál rózsa két fillér volt, azaz két pengőért száz szálát lehetett venni. Amikor szerenádoztunk, mindig hatalmas csokrokat dobtunk fel az erkélyre a hölgynek. Két pengőt nem lehetett elkölteni egy ebédre, s abban már benne volt a leves, a sült és a bor is. Nagyon jól éltünk akkoriban. Patkós Irma volt a színház szubrettje, Bilicsi Tivadar a táncos komikus, Kiss Manyi is itt játszott. Nagyon jó volt az operatagozat, már az első évben bemutattuk többek között a Hunyadi Lászlót, a Bajazzókat és a Sába királynőjét.

– *Más volt a közönség?*

– Jobban magának érezte a színházat. Vasárnaponként három előadást is tarthattunk: délelőtt 11 órától, délután 3-tól és este 7-től. A díszleteket is úgy terveztük, hogy könnyen mozgathatók, jól felhasználhatók, egymásra építhetők legyenek. A mai tervezők mindig remekműveket szeretnének alkotni, kielégítve vele a rendezőt vagy saját magukat, holott fontosabb a színház működésének biztonsága. Márkus László – nem a színész, hanem az Operaház egykori igazgatója – mindig azt mondta: Ha van egy templomod, tervezz bele egy oltárt; ha van egy oltárod, tervezz köré egy templomot. Manapság gyakran összerombolják a régi díszletelemeket, a praktikummal nem törődnek. Akkoriban nem lehetett össze-vissza dolgozni, mindig fel kellett használni az új

díszlethez a már meglévő elemeket is. Eleve úgy terveztünk, hogy arra gondoltunk, miként növeszthetjük majd egymásba a következő daraboknál a díszleteket. Nagyon praktikus gondolkodásra neveltek bennünket. 1929 és 1931 között a szegedi színház rendezője volt Németh Antal, a nagyon komoly felkészültségű színházi szakember, aki a berlini egyetemen irodalmat és művészettörténetet tanult, majd ösztöndíjasként Bécsben, Münchenben, Párizsban és Kölnben színháztudományi tanulmányokat folytatott. Ő modernebb szellemet hozott Szegedre, csináltunk például olyan Bohéméletet, amelynek fekete horizontja volt, jobb oldalon állt a kocsmá, bal oldalon a vámház és a bódék, a zsinórpadról pedig fekete cérnaszálak lógtak le fehér vattacsomókkal, mintha hó esne. Egészen modern megoldásnak számított akkoriban. Emlékszem Harsányi Zsolt 1931-ben bemutatott Család című drámájára, amihez érdekes léckonstruktúrákat csináltunk, nem voltak ajtók, helyettük kilincseket függesztettünk fel zsinórral, s azzal nyitották az ajtót. Nem voltunk elmaradva a legfrissebb, legmodernebb nyugati irányzatoktól sem, nem kellett szégyenkezniük. Megcsináltuk József Ferenc főherceg és fia darabját, a Colombust, amelynek óriási sikere volt. Később megismételték az előadást a Tisza-parton is, ahol egy uszályra tették a díszletet.

– *Hogyan került a budapesti Nemzeti Színházhoz?*

– 1932-ben be kellett vonulnom katonának Bajára, a tisztiiskolába. Közben Németh Antallal megcsináltuk Az ember tragédiáját a Budai Színkörben. Amikor 1935-ben kinevezték a Nemzeti Színház igazgatójává, kaptam tőle egy táviratot, hogy jelentkezzen nála a Nemzetiben. Mérföldkőnek bizonyult a pályámon, hogy a Nemzeti tervezője lettem, mert csodálatos feladatokat kaptam. Nehéz lenne mindet felsorolni. Emlékezetes volt Miklós Jenő Bolyaiak című színdarabja, amit Ódry Árpád rendezett. Bemutattuk a Hamletet, több rendezésben is Madách Tragédiáját. Az 1937-ben bemutatott O’Neill-darab, az Amerikai Elektra színpadképével aranyérmert nyertem a párizsi világiállításon. Akkoriban történt, hogy meghívott a lakására teázni Márkus László, az Operaház igazgatója, aki az Ágis tragédiáját rendezte a Nemzetiben, s a díszleteket is maga tervezte, de engem kért fel a szcenírozásra, én készítettem el a részletrajzokat. Teázás közben azt mondta nekem: az volt Németh Antal szerencséje, hogy díszlettervezőnek engem hozott a Nemzetibe. Ugyanis Németh mindenkit elküldött a régi gárdából, aki Hevesi Sándor embere volt, és a színpadmestertől a világosítóig egy teljesen új csapatot alakított ki a saját igényeinek megfelelően. Hevesiek pedig átmentek a Magyar Színházba, a mostani Nemzetibe. A Nemzeti Színházban egészen összebárátkoztam Németh Antallal, akinek az volt az ideálja, hogy a színházában a produkciónkat igazgató-főrendezőként csak az ő neve fémjelzi, a darabot pedig nem egyes színészek, hanem a társulat játssza. Amikor 1938-ban a forgószínpadra építve akarta bemutatni a Bánk bán, felkért, hogy tervezzem meg a díszletet. Semmit sem beszélünk meg előre, a magam feje után mentem, jelenetekre tagoltam a drámát, és kitaláltam hozzá a színpadképet. Egyik hétfőn bementem a színházba, s megdöbbenve láttam, hogy a fiókom fel van törve. Kérdezem a színház fotósát, mi történt. Azt felelte, még szombaton Németh Antal utasítására ő vette ki a fiókomból a Bánk bán terveit. Fotókat és diákat készített róla, mert a direktor hétfőn reggel Kecskemétre utazott, ahol a Katona József Társaság számára előadást tart az új Bánk bánról. Amikor jött a bemutatón, a plakáton a következő szerepelt: A díszletet Németh Antal elgondolása szerint tervezte Varga Mátyás. Ez nem volt igaz. Odamentem hozzá, s megkérdeztem: Doktor úr – így szólítottuk doktorátusa miatt – ki a jó cipész, aki rendeli a cipőt, vagy aki elkészíti? Azt hiszem, kicsit elszégyellte magát.

– *Ki volt akkoriban a Nemzeti legnagyobb sztárja?*

– Egyértelműen Bajor Gizi. Emlékszem, amikor a Kaméliás hölgyet csináltuk, nagyon szép díszletet terveztem. A második felvonásban egy nagyon előkelő barokk díszletet találtam ki gyönyörű kariatidákkal. Amikor Bajor először bejött és körül nézett, nem tetszett neki, azt mondta, szinte semmi ne legyen a színpadon, hogy csak őt nézzék. Végül csináltam egy francia gobelinszobát visszafogott színekkel. Bajor Gizi roppant igényes volt a munkájára, s nagyon értette a mesterségét. Mindig autóval jött a színházba. A Corvin áruház előtt megállt, a sofőrje előre bejött, szólt a portásnak, hogy jön a méltóságos asszony. A portás – zsinóros magyar kabátban – az ajtónyitás után mélyen meghajolva fogadta Bajor Gizit, aki úgy vonult be, mint egy királynő. A pengős világban háromezer pengő volt a havi fizetése, és minden este, amikor játszott, jelenléti díjat kapott. Ez persze nemcsak neki járt, a díszítők is kaptak négy-öt pengőt jelenléti díjként, sőt mi is, akik a festőteremben dolgoztunk. Akkoriban szinte minden díszítőnek Mátyásföldön vagy Sashalmon volt villája. Perzsagalléros kabátban és kalapban jártak, mint az urak, nem olyan toprongyosan, mint a maiak. Rangja volt a színháznak, ezért igyekeztek a munkatársakat is méltó módon megfizetni.

– *Hogy emlékszik a Szegedi Szabadtéri Játékok indulására és első korszakára?*

– Nagyon színvonalas, rangos előadások voltak. 1936-ban Madách Tragédiáját, Herczeg Ferenc Bizáncát és Kacsóh János vitézét terveztem. Akkoriban az állam a filléses gyorsokkal is segítette a szegedi szabadtéri népszerűvé válását. Budapestről Szegedre nyolc pengőért retúrjegyet lehetett váltani, s előadás után mindig megvárta a vonat a közönséget. Rengetegen jártak Szegedre. Emlékszem, az egyik bemutató előtt a bejáratnál álltam és mondtam a késve érkezőknek, siessenek, mert már megy a nyitány. Egy öreg néni keze csomaggal szaladt, s amikor megkérdeztem tőle, honnan jött, lihegve mondta, hogy Szombathelyről. Óriási lelkesedés volt akkoriban a szabadtéri iránt. Ma elképesztő közöny uralkodik, nem érdekli az embereket semmi. Néhány évvel ezelőtt, amikor egyszer bementem a festékboltba, és kértem a vezetőt, hogy sürgősen hozasson egy bizonyos festéket, ami a szabadtéri díszletéhez kellene, az volt az ingerült válasza, majd hozzák, ha sorra kerül a rendelés.

– *Hogyan került Kolozsvárra?*

– Észak-Erdély visszacsatolása után 1941-ben újra működni kezdett a Kolozsvári Nemzeti Színház. Táray Ferencsel a szegedi szabadtéren dolgoztam együtt a Fekete Máriaiban, ő javasolta Vaszy Vikornak és Mihályfi Bélának, hogy engem hívjanak díszlettervezőnek. Nagy örömmel mentem, dacára annak, hogy akkoriban már nagyon sok filmet forgattam, és azokkal sokkal jobban kerestem. Akkoriban ötszáz pengő volt a Nemzeti Színházban a havi fizetésem, egy filmmel pedig akár két-háromezer pengőt is megkerestem egy hónapban. Nem bántam meg a döntésemet, mert művészi szempontból rendkívül gyümölcsözőnek bizonyult a kolozsvári korszakom. Három év alatt mintegy száz operához, operetthez, baletthez, prózához készítettem ott díszletet.

– *Nagyszerű művészek dolgoztak ott akkoriban, Vaszy Viktor például legendás Turandot-előadást csinált Takács Paulával a főszerepben...*

– Takács Paulával és férjével, a csellista Tokaji Andrással nagyon jó barátságban voltunk, Kolozsvárott egy házban laktunk. Amikor később, a háború után először hívták vendégszerepelni Turandotként az Operaházba, nálunk szállt meg Pesten. Kapunk tőle egy páholyt az előadására, amire anyósomékkal együtt mentünk el. Amikor

elhangzott Turandot második felvonásbeli nagyáriája, anyósom a hatalmas tapsvihár közben felháborodva odasúgta a feleségemnek: Te ennek a nőnek megengeded, hogy a konyhád felmossa?! Paula néhány év múlva immár tagként az Operaház egyik legnagyobb énekesnője lett.

- Hogyan került kapcsolatba a filmmel?

- Az 1938-as évfordulóra készítettek egy Szent Istvánról szóló kisfilmet, de akkor már az első zsidó törvény életbe lépése miatt kiváló tehetségű kollégám, Pán József nem csinálhatta meg hozzá a díszletet. Ő javasolt maga helyett engem. Egy hatalmas koronázó termet kellett terveznem. A filmnek, s benne az én díszletemnek is nagy sikere lett. Utána gyakran hívtak filmezni. Nagyon szerettem például a Kodolányi-dramából készült Földindulás című filmet, amelynek Páger Antal volt a főszereplője. Akkoriban rengeteget dolgoztam a filmekkel, én csináltam többek között a Tóparti látomás, A tanítónő, később az Ének a búzamezőkről, a Beszterce ostroma díszleteit. A legkedvesebb filmes munkám az 1955-ben forgatott Liliomfi volt, de nagyon szerettem a Budapesti tavaszt is. Nem értem azt a mérhetetlen tehetetlenséget, ami ma a filmgyártásban tapasztalható. A negyvenes évek elején néhány nap alatt összeállt egy stáb, néhány kereskedő, gyáros összedobta a szükséges pénzt, s már forgathattunk is. Most pedig minden olyan körülményes, hogy borzasztó. Előfordult, hogy nem volt helyünk a nagy stúdiókban, ezért Muráti Lilivel és Kiss Ferencsel hét nap alatt forgattunk le egy kémtörténetet a nagy vetítőben. Ma csak a pénz a lényeg, mindenki meg akar dagodni. Volt olyan, hogy megcsináltuk a filmet, és csak utána kötöttük meg a szerződéseket. Ma ilyen nem létezik, ma első a gázsí, sokszor még előleget is kérnek. Én soha, egyetlen munkámért sem vettem fel előleget.

- Hogy vészelté át a második világháborút?

- A vezérkari főnökségen szolgáltam, aminek a Színház utcában volt a központja. Először akkor hívtak be néhány hónapra, amikor Erdélyt és a Délvidéket visszacsatolták. Érdekes volt, mert a világháború nagy részét végigkövethettem térképeken, már előre figyelhettem, hogyan alakul majd a front. Amikor az oroszok ellentámadásba lendültek, ki kellett mennem Kijevbe, mert kértek egy jó rajzolókat. Nagy élmény volt Kijev, még operaelőadásokra is elmehettem. Emlékszem, nagyon jó rendezésben láttam a Tannhåusert és a Denevért. Kijevben a vezérkari főnökségen egy óriási térképen dolgoztunk, az egész orosz terület fel volt térképezve meglehetősen nagy léptékben. Két egymás fölött kiterített térképen tartottuk nyilván a csapatmozgásokat. Az osztályvezetőnk, Padányi vezérkari alezredes egyszer pánikszerűen azzal rohant be: Mi lesz velünk, az oroszok már 150 kilométernyire Nyezsinnél tartanak, s a magyar vezérkar még mindig Kijevben van. Mayer vezérkari alezredes jött át a német vezérkartól, s ő rajzolta be saját zsebtérképei alapján a nagy térképünkön az aktuális frontvonalat. Akkor adták ki a parancsot: másnap reggel elhagyhatjuk Kijevet. A körülbelül háromszázezer lakosú ipari városba, Zsitomirba mentünk, amit szinte a földdel tettek egyenlővé, csak a gyárkémények álltak. Ott gondoltam egyet, bekopogtattam Padányi alezredeshez, s civil módra arra kértem, engedjen haza. Legnagyobb meglepetésemre azonnal telefonált, hogy a másnap reggeli szabadságos repülőgépen Varga hadnagynak biztosítsanak helyet. Érdekesség, hogy a repülőgépet a színész Bánhidi László bátyja vezette. A parancsnokom olyan lovagias volt, hogy telefonon értesítette a feleségemet, aki várt rám a reptéren. A következő év végén az oroszok már több ezer ágyúval lőtték Budapestet. A Gizella úti lakásunkat is kibombázták, ezért mi a Szieszta Szanató-

riummal épp szemben anyósoméknál húztuk meg magunkat. 1944 karácsonyán a János Kórházban szült a húgom, akit elmentünk meglátogatni. Hazafelé jövet a Vérmező utca környékén már hallatszottak a belövések. Karácsony este mentünk le a pincébe, és csak február 12-én jöttünk fel.

- *Hogyan történt az újrakezdés a színházban a háború után?*

- Az ostrom után azonnal megindult a munka. A régi repertoárszínházaknál az volt a jó, hogy nem csak egy-egy előadásra készült a társulat, hanem a raktárból ötvenhatvan darab díszletét és kosztümjeit is elő lehetett venni. Csak Az ember tragédiájából négy különböző változat pihent a raktárban. Ez a hatalmas tartalék óriási kincsnek bizonyult. Gyönyörűen megfestett hatalmas régi háttereink voltak. Emlékszem, amikor Németh Antal utasítást adott, hogy A velencei kalmár régi hátterét használjuk fel, vagy fél napig nézegettem, olyan gyönyörűen kidolgozott munka volt. Fájt a szívem, hogy tönkre kellett tennünk.

- *Milyen jelei voltak a szovjet befolyás erősödésének a színházban az ötvenes években?*

- Talán meglepő amit mondok, de úgy vélem, sok haszna is volt az orosz színházi gondolkodás megjelenésének, mert jobban megkövetelték a szerepek elemzését, a figurák előéletének ismeretét. Az orosz színházkultúra a kommunizmus idején is fejlődhetett, mert nagyon komoly állami támogatást kapott. A politika látványosan nem szólt bele a Nemzeti Színház működésébe, legalábbis nem emlékszem arra, hogy betiltottak volna akár csak egyetlen előadást is.

- *Mennyire figyelt a politikára?*

- Mindig tudtam az ösvényeket, amelyeken közlekedni lehetett, de sohasem voltam politizáló művész. Inkább beletemetkeztem a munkába.

- *Az ötvenes években az Iparművészeti Főiskolán oktatott. Szeretett tanítani?*

- Nagyon, mert jó volt a sok tudást, tapasztalatot átadni. Az egykori tanítványaim már befutott, neves művészek, beérték engem. A díszlettervezést igazából nem lehet tanítani, komplex ismeretek szükségesek hozzá. Programszerűen, jól felépítettük a képzést, a rendezési alapelvektől az építészetiig szerteágazó szakmai alapot igyekeztünk biztosítani. Később nem volt mindig így, nem tapasztaltam a minőség javulását. A mai fiatal díszlettervezők mindenáron művészek akarnak lenni, ahelyett, hogy először a szakmai alapokat mesterember módjára megtanulnák. Amikor 1938-ban én terveztem a díszelőadás, Vörösmarty Árpád ébredése című darabjának díszletét, a Gellért Szállóban megrendezett kormányzói fogadásra – amelyen Horthy Miklós is részt vett –, engem nem hívtak meg, mert akkor még a színházi hierarchiában a díszlettervező nem mint alkotóművész, hanem mint a díszítő magasabb rangú vezetője szerepelt. Ma pedig mindenki művész, ahogy megtervez egy előadást.

- *A Szegedi Szabadtéri Játékok 1959-ben kezdődött második korszakának is meghatározó díszlettervezője volt, legendás produkciónak fűződnék a nevéhez. Visszatekintve melyik előadást tartja a legkedvesebbnek?*

- Az 1968-as Aida Mikó András rendezésében óriási előadás volt. A Hunyadi Lászlót és a Bánk bánt is nagyon szerettem. A Dóm téri hatalmas színpad remek lehetőségeket rejt egy díszlettervező számára.

- *Mikor kezdett kerámiákkal is foglalkozni?*

- Amikor jelentkeztek az ifjú titánok, akkor váltottam. Elhatároztam, hogy elkezdjek keramizálni. Korábban is gyakran kellett a színházban a díszlet részeként szobrot

formáznom. Volt egy barátnőnk, akinek a műhelyébe átjárhattam dolgozni. Később csináltattam magamnak kemencét, mert sok örömet okozott ez a munka.

- *A díszlettervezőnek olykor különleges feladatokat is meg kell oldania. Ha jól tudom, 1993-ban is kapott egy ilyen váratlan megbízást.*

- Amikor meghalt Antall József miniszterelnök, kaptam Budapestről egy telefont, hogy azonnal üljek taxiba és menjek be a Parlamentbe. Ott már vártak, felkísértek a miniszterelnöki hivatalba, ahol a temetést szervezték. Meg kellett terveznem a búcsúztatás parlamenti és temetői helyszínét. Ma is megvannak valahol ezek a rajzok. Kicsit bosszús voltam, mert Makovecz Imre négy hatalmas kopjafát is beállított, ami nem illett oda. Antall Józseffel egy-két évvel korábban a szegedi szabadtéri fogadásán beszélgettem. Kicsit talán modortalantul kérdeztem tőle, hogy tudott ilyen híg embereket összeszedni, amikor megalakította a kormányát. Erre ő nagyot nyelt, s azt mondta, a politikában sokszor megalkuvásra van szükség. Később is találkoztunk egyszer, amikor az Atillát csináltuk a Margitszigeten, és eljött megnézni az előadást.

- *A nemrégiben civil kezdeményezésre létrehozott színháziaknak járó szegedi elismerés, a Dömötör-díj első életműdíját önnek ítélte a társadalmi kuratórium. A Szegedi Nemzeti Színházban megrendezett gálaesten a közönség felállva tapsolt, amikor köszöntötték a színpadon. Sok más rangos művészeti díj után hogyan fogadta a Dömötör-díjat?*

- Meglepetés volt, mert csak annyit mondtak, menjek hét órára a színházba. Amikor az ember már lassan halni készül, eljön a betakarítás ideje. Jólesett, hogy nem feledkeztek meg rólam!

- *Kilencvenhez közeledve sok évet letagadhatna. Mi a titka?*

- Mindig normálisan éltem. Ma is rendszeren étkezem. Ezt még otthon szoktam meg, édesanyám mindig úgy engedett el bennünket az iskolába, hogy előtte reggeliznünk kellett. Nagyon fontosnak tartom a rendszerességre szoktató családi indítást. Amikor évekkkel ezelőtt a Honfoglalás című filmet forgattuk, a főszerepet játszó olasz világsztárral, Franco Neróval utaztam vissza vidékről Budapestre. Ő is arról faggatott, hogyan élek. Tetszett neki, mennyire mozgékony vagyok, ezért részletesen el kellett mondanom, mit és mennyit szoktam enni.

- *Hogyan telnek a napjai?*

- Mindennap dolgozom. Magam vásárolok be, ami kicsit már fárasztó, de a múltkor megvizsgált Baradnay professzor, aki azt mondta, még tíz-tizenöt évet ad. Annyi már biztosan nem lesz, de remélem, sok elkezdett munkát be tudok még fejezni.

- *Milyen gyakran jár színházba?*

- Ma már nemigen megyek. Nem is hívnak. Nagyon gyakran csalódtam az utóbbi években, mert egyre csúnyábban beszélnek a színpadon. Nem szeretem a ma uralkodó szájtépő stílust. Meggyőződésem, hogy a rockprodukciók sem a gyönyörű barokk színházakba valók. Egy nemzeti színháznak más a célja, feladata. Régi vágyam: úgy kellene összeállítani a Szegedi Nemzeti Színház műsorát, hogy a 10-12 éves általános iskolásoktól az egyetemistákig mindegyik korosztály megismerhesse a magyar- és a világirodalom nagy klasszikus drámáit, például a Hamletet, Az ember tragédiáját. A szabadtéren a Bánk bán vagy Az ember tragédiája előadásain magyar szakos hallgatók statisztálhatnak, s így életre szóló élményt szerezhetnének. A Dömötör-díj gálaestjén több olyan ügyvéd és orvos is gratulált, aki egyetemista korában négy-öt éven át nya-

ranta a szabadtéren statisztált. Azt mondták, ma is jól emlékeznek arra, hogy az én díszleteimben játszottak.

- *Voltak-e olyan díszletek az elmúlt években Szegeden, amelyek elnyerték a tetszését?*

- Csak kevés. Nagy hiba, hogy díszletkonstrukciók tervezői általában nem tudják eldönteni, mi van bent, illetve kint, s emiatt gyakran dramaturgiailag nem stimmelnek a jelenetek. Sokszor bosszankodom az ilyen melléfogásokon. Azt gondolom, nem váltak a szabadtéri előnyére az Operaházzal és az Operett Színházzal közösen létrehozott produkciók sem. Ezeknek a fővárosi teátrumoknak a színpadnyílása és a forgószínpaduk ármérője egyaránt 12-12 méter, ezért ekkora térre összpontosítják a díszletet. A Dóm téri szabadtéri színpad nyílása viszont 30 méter. Általában nem tudják tökéletesen feloldani ezt az ellentmondást. Mi annak idején mindig a színpad teljes szélességében díszítettünk.

- *Mi a jó díszlet titka?*

- Szeressenek benne játszani a szereplők! Egyszer csináltunk a Nemzeti Színházban egy mesejátékot, aminek Balázs Samu volt a főszereplője, de nem tudta megfogalmazni a figurát. Amikor először bejött a díszletembe, körülnézett, és azt mondta: Megvan! Már tudja, hogyan kell ebben a térben játszania. A manapság gyakori túlzottan modern törekvések általában fiaskók. A nagyszínházak nem kísérletezésre épültek. A New York-i Metropolitan vagy a Milánói Scala sem kísérletezik nyakra-főre, megmarad a bevált, klasszikus játékmódnál. Baj van a színházakban az emberi viszonyokkal is. Szikora János három évig volt itt a Szegedi Nemzeti Színházban, de én csak az utolsó héten ismerkedtem meg vele. Pedig, én tudtam róla, figyeltem rá, hogy nagyon jó Rómeó és Júliát rendezett Miskolcon. Ő viszont nem tartotta fontosnak, hogy egy ilyen „óslényt” megismerjen. Végül a kisszínházban botlott belém, nem tudta elkerülni a találkozást. Nikolényi Istvánnal korábban jó barátságban voltam, igazgatóként mégsem tartotta fontosnak, hogy megbízzon valamilyen munkával. Pedig évtizedeken keresztül csináltam, és tudom, hogy ehhez a mesterséghez én értek a legjobban. A többiek csak kullognak utánam. Ha a XVIII. században születtek, óriási freskókat festek. Sajnos a mi századunk erre már nem alkalmas.

- *Szép házasságban él feleségével, Anna asszonnyal. Mit árul el a családjáról?*

- A feleségemet örökölttem. Amikor nyaranta a Dóm téren dolgoztam, az első feleségem sok szegedi családdal jó barátságba került, így Annával és a férjével, Berkesi professzorral is. Később a professzor megbetegedett és meghalt, nem sokkal később a feleségem is elhunyt. Közben a két család is megismerkedett egymással. Amikor tüdőgyulladás kaptam, és sokáig otthon, Budapesten betegeskedtem, a lányom már türelmetlen volt. Akkor telefonáltam Annának, aki eljött ápolni. 1973-ban azután házasság lett a dologból. Ennek immár huszonhat éve, az első feleségemmel is harminc évig voltunk házasok. Azt hiszem, a jó házasság titka a türelem. Második feleségem ötlete volt, hogy Színháztörténeti Kiállítóházat létesítsek Szegeden. A fiam az Egyesült Államokban él, tehetséges és sikeres építész. Magyarországon nem vették fel a Műszaki Egyetemre, mert templomba járó volt, s emiatt az építőipari technikumi osztályfőnöke nem megfelelő jellemzéssel küldte a jelentkezési lapját az egyetemre. Nagyon jó barátságban voltunk Kisfaludi Strobl Zsigmondékkal. A lányuknak két olyan korú lánya volt, mint az én fiam. Sokszor együtt tízóraitak, ebédeltek. Kisfaludi lánya Angliában végezte az egyetemet, amikor az apja a királyi családot mintázta, ezért anyanyelvi szinten beszélt angolul, s itthon hozzá jártak magyarul tanulni az angol és az amerikai kö-

vetség munkatársai. Matyi fiam is korán elkezdett tőle angolul tanulni, így mire leérettségizett, már szinte tökéletesen beszélt. Mivel jól ismerte az amerikai követség korábbi főtitkárát, amikor nem vették fel itthon az egyetemre, írt neki Washingtonba egy levelet. A válaszlevélben egy meghívót kapott, a bécsi amerikai követségen keresztül kikerült az Egyesült Államokba, ahol ösztöndíjasként építészmérnöki diplomát szerzett. Utána több cégnél is dolgozott, minden évben építettek valahol egy-egy hatalmas épületet. Egyszer megírta levélben, hogy az én szisztémámat is hasznosította: úgy mutatta be a közönségnek az épületet, hogy nemcsak a makettjét láthatták, hanem mint egy díszletet egy komplett lakást is berendeztek. Később Törökországban is dolgozott, egy karavánszerájt épített színházteremmel és étteremmel. Kuvaitból az írta, hogy mérhetetlen sok pénzből építhettek. Legutóbb Indonéziában épített egy repülőteret. A felesége egy nagyon helyes japán asszonyka, nemrégiben telepedtek le Washingtonban.

- *Mi volt a legutóbbi munkája?*

- Legutóbb a Nemeskürty István által az ezredfordulóra tervezett Sacra Coronán dolgoztam, amiből valószínűleg nem lesz semmi, mert nincs rá pénz. Pedig tizennyolc nagy látványtervet készítettem hozzá. Azt hiszem, nagyon jól sikerültek. Örömmel dolgoztam rajta, mert muszáj elfoglalom magam, nem nézhetem mindig a tévét, amit egyre jobban utálok.

- *Miért Szegedet választotta a nyugdíjas évekre lakóhelyéül?*

- Mindig nagyon szerettem Szegedet, talán jobban, mint a szegediek. Döntő érv volt a város mellett az is, hogy feleségem szegedi. Jól érzem itt magam, bár gyakran bosszankodom amiatt, hogy mennyi mindent másképpen kellene csinálni. Az emberek általában nem szeretnek dolgozni, pedig mindennek a munka az alapja. És nagyon igaz a régi mondás: a munka nemesít.

Hollési Zoltán

